

Nemški in drugi učenjaki so se postavili proti tej podmeni v veliki večini. Sama na sebi je pa tudi taka, da ne zadostuje v razlago spiritiških pojavov, čisto odveč je in sama sebi nasprotuje.

V knjigi »Elektrodynamik« smatra Zöllner naš svet kot projekcijo pravega štiriobmernega sveta, slično, kakor je senca projekcija triobmernih teles. Sence so dvoobmerne in niso odvisne po vsem od svojih teles. Za to prehaja ena senca v drugo, dasi dotična telesa tega ne morejo.

Ta razlaga je slaba, ker preveč razlaga. Ako bi bile vse reči na zemlji res projekcija štiriobmernih teles, bila bi vsa telesa prodirljiva, kar pa niso, torej nima podmena prave podlage.¹⁾

¹⁾ Po naših mislih ne zadeva ta ugovor Zöllnerjeve podmene. Zöllner res prav to trdi, da so telesa prodirljiva, ali bolje, da se nam v mnogih pojavih — zlasti spiritiških — kažejo kot prodirljiva. Toda iz njegove podmene ne sledi, da bi se vselej in povsodi morala kazati in v istini kazala kot prodirljiva. Ako stojim ob solnčnem svitu poleg drevesa, vidim dve senci. Senci pa se ne spojita sami, ampak le tedaj, kadar jaz stopim za drevo, da me ne dosežajo solnčni žarki. Torej ni odvisna prodirljivost od projekcije (sveta), ampak od vznaša-

Malo drugače poskuša to razložiti v svojih »Wissenschaftliche Abhandlungen«. Zaprta škatljica je na četrtem obmeru odprta, in tam more stvar izginiti. — Ako je to pri vseh zaprtih rečeh istina, potem v resnici ni nobena zaprta. Treba bi bilo le škatljico prav obrniti in vse mora ven pasti; tudi bi izginilo, ako bi padlo v četrto razmero, katere ne moremo videti.

Ker pa izkušnja kaže, da ni mogoče iz vsestransko zaprte posode ničesa vzeti, ne da bi je odprli, zato tudi četrtega obmera ni, niti v istini, niti na videz.

Zraven tega je treba pomisliti, da imajo vsa telesa po podmeni štiri obmere, torej tudi zaprta; zaprta telesa morajo s svojim četrtem obmerom pot zapirati v štiriobmernem prostoru, kakor triobmerna telesa v triobmernem prostoru. (Dalje.)

jočega (projicierend) štiriobmernega telesa. — Marveč ugovarjati je treba Zöllnerju z modroslovnega stališča. Ona trditev namreč, da je svet samo nekaka projekcija, vzrastla je na Schopenhauerjevem in Kantovem polju. Neutemeljena je, in ne vém, kako bi bilo z našimi izkustvenimi vedami, ako bi jo dopustili. Cf. Gutberlet, »die neue Raumtheorie«, 1882, p. 59 sq. Uredn.

Kako izgovarjajo opisovalnega deležnika končnico *Beli Kranjci*.

(Meja med *l/om* in *u/jem*).

(Spisal J. N.)

Danimala me¹⁾ je lanska razprava o tako zvanem opisovalnem deležniku, posebno pa o tem, kako naj bi se izgovarjala njegova pismena končnica, kot *l* ali pa kot *u*. A vendar ne kanim segati v to zanimljivo razpravo, nego ker znam že davno, da izgovarjajo nekateri *Beli Kranjci* ta pismeni *l* čisto, nekateri pa kot *u* (oziroma *o*), zato bi bil rad seznan tudi neznano mi ondaj mejo oboji govoric. — Seznan

¹⁾ Slavnemu gosp. pisatelju nismo preminjali pisave. Uredn.

sem jo bil po verodostojnih gg. narodnjakih res še lani, a zbog različnih zaprek nisem utegnil razglasiti je dozdej.

Predno se to zgodi, povedano bodi, da * (pred kakim krajevnim imenom) znači govoricó: *l*, . govoricó: *u*, * . pa obojo govoricó: *l* in *u*.

Ker nimaš priobčenega mi »načrta davčnega okraja Metliškega«, misli si¹⁾ ravno

¹⁾ Za silo s pripomočjo Kozlerjevega »zemljovida slovenske dežele«, dasi na njem ni vseh potrebnih imen, kakor jih nahajaš na velikem Freyerjevem zemljevidu, ki je z abecednim ime-

črto ali potezo od * Bojanje vasi navzdol proti jugu mimo * Krásnega vrha in * Rádovice med . Grabrovcem in * Slamno vasjo, med . Metliko in Rosávnícami¹⁾, dalje od Metlike še bolj na jug med . Dobrávicami in * Križevsko vasjo, * . Giršiči²⁾ in * Primostkom, potem med * Podzemljem, in * . Gradcem [čez * Griblje in * Dragôše, oba kraja na Kolpi spadata v župnijo Podzemeljsko, pa uže v okraj Črnomájski] do Krasinca, (ki pripada še davčnemu okraju Metliškemu, in je tudi blizu Kolpe).

Na vzhodno stran tej potezi do hrvatske meje, suhe in mokre (do Kamenic in do Kolpe), izgovarjajo Beli Kranjci okraja Metliškega čist *l*, — na zapadno stran pa *u* (oziroma *o*).

Po tem takem čuješ čist *l* po vseh, zgoraj z * zaznamovanih krajih, pa tudi v * Drašičih³⁾ itd. do * Krmačini (proti suhi meji hrvatski) . . . ; v * Rádovičih in na * Božákovem (ob Kolpi). Istotako izgovarjajo čist *l*: * Otok, * Zemelj in * Cerkvišče.

V * . Giršičih, v * . Gradcu⁴⁾ in v * . Vranovičih izgovarjajo pa (menda) stari ljudje še čist *l*, mladi pa uže *u*; kajti star svedok: 65letni Martin Žugelj, posestnik h. št. 23 z Dobravic, trdil je lani v Metliki pred glavnim po-

nikom vseh krajevnih in graščinskih imén vojvodstva kranjskega »in deutsch (sic) und krainischer Sprache« izšel v Ljubljani l. 1846.

¹⁾ Rosávnice (f. pl.; v izreci kot pravi *v* ali *nemški u*), a ne Rosaunice, niti »Rosalnice«, kakor pišejo nemški »Rosalnitz«, v imeniku: »Vollständ. Ortsch. Verz. der k. k. statistischen Commission« (Wien 1882) pa celó »Rozalnic« (!).

²⁾ Giršiči (m. pl.), v novi dobi tudi uže Giršiče (f. pl.), kakor sedaj pravijo Drašiče (f. pl.) namesto »Drašiči« (m. pl.), a to za prvotno ime: »Drašičiči«.

³⁾ Po novem tudi uže: »v Drašičah« po sedanjem jedinem imenovalniku: »Drašiče« (f. pl.)

⁴⁾ Prava slovenska oblika je »Gradec«; naj se pa govori tudi hrv. »Gradac«, v rodilniku itd. strinja se vendar s slovensko sklanjo: »Gradca« (a ne Gradaca); »v Gradcu« (a ne v Gradacu, kakor smo uže čitali po slovenskih listih) itd. Prim. nsl. konec in hr. ali srb. konac (konec, koncu itd. a ne: konaca, konacu itd.). Ta nsl. zamolkli ali poluglasni *e* in srb-hrv. *a* v končnicah *ec* in *ac* nastala sta namreč oba iz staroslovenskega poluglasnika *ь*, ki pa v sklanji vseh sedanjih narečij slovauskih izpada.

ročevalcem mojim, da s Primostkom vred tudi »Giršiči«¹⁾, Grm (vas, na cesti med Primostkom in Gradcem), Gradec in Vranoviči govore *l*; dočim je vrli g. učitelj Janko Barlé bil dné 13. marca istega leta priobčil pismo, da Primostek, Otok, Zemelj, Podzemelj, Krasinec, Cerkvišče, Griblje in Radôše izgovarjajo *l*, — Dobravnice, »Giršiče«, »Gradec« in »Vranoviče« pa *v*. [Hotel je brez dvojbe reči: *u*, pa zapisal *v* zato, ker večina kranjskih Slovencev *v* na koncu zlogov in beséd izrekuje kot *u*]. »Vendar pa« — piše g. učitelj dalje — »izrek *l*-a ni tako natančen, kakor n. pr. Vaših Drašičanov; — najbolje izgovarjajo Gribeljčanje in Dragoščanje, tudi stari bolje izgovarjajo, kakor [nego] mladi. Od kod to prihaja, — ne vem«. — »V šoli vendar na to gledam, da se pravilno izreka in piše.«

Po teh znamenitih besedah sodim tudi jaz, da stari ondot izgovarjajo še čist *l*, mladi zárod (deca) pa *u*; ali pa tudi nedosledno: zdaj *l*, zdaj pa *u* (posebno na jezikovih mejah), kakor se n. pr. v narodnih psmih belokranjskih nahaja nekatera nedoslednost gledé preglásja [glasoslovja]²⁾. Ako pa g. Barléta nisem razumel prav, prosim, naj blagovoli svoje besede razjasniti še bolj. Dokler se to ne zgodi, prištevati nam bóde * . Giršiče, * . Grádec in * . Vránoviče ónim krajem, po katerih se čuje oboja govornica (*l* in *u*). Sem spada po oboji govornici tudi * . Sirkov vrh³⁾ blizu Metliškega »Hriba«, (kjer pa izgovarjajo le *u*).

Razven ónih krajev, katere smo uže poprej naznačili z znamenjem ., izgovarjajo *u* (naši potezi na zapadno stran) v Metliškem okraju tudi: Trnovec, Lokvica, Suhor (pod Grabrovcem), Bušinja vas, Jugorje, Hrast (vse te vasi ob véliki cesti, ki vodi v Novo Mesto),

¹⁾ Po novem »Giršiče« (f. pl.).

²⁾ To potrjuje tudi lepa »kresna pesem«, ki jo je g. Barlé zapisal v »Gribljah, tri četrt ure od Podzemlja pri Metliki« ter je znamenita tudi po nekih drugih, drugod nenavadnih oblikah. (»Dom in Svet« 1888; str. 88.)

³⁾ Tako so za moje detinske dóbe izgovarjali to krajevno ime; moj poročevalec pa piše »Sirkov vrh«; nemški (?) »Svirkoverh« po »Vollständ. O. V.«

dalje (bolj na zapad ali jugo-zapad): »Sódji vrh«, Črešnjevce (»Črešnovce«), Semič i. dr.

Pomožni glagol »bil« (sem), izgovarja Metličan z vsemi drugimi »Črnimi in Belimi Kranjci« (u-kavci) vred jednložno: »biu«¹⁾, dočim v »Križevski vasi, samo 1/4 ure od Metlike proti Kolpi (na vztočno stran) pravijo: »bêl« (izr. b̄l, to je s poluglasnim, kratko naglasnim è/jem in s čistim l/om)²⁾.

Tudi namesto: bil (bijem), zabil (zabijem), ubil, pil, . . . veli Metličan: biu, zàbiu, vbíu (izr. wbiu), piu itd. Strinja se mu govorica z gorenjsko tudi v teh in takih slučajih: pléu, vzeu³⁾, zéu . . . za: plél (plejem), vzél, zel itd.; klou, ležou, mahou, kupôvou⁴⁾ . . . za: klâl, lêžal, máhal, kupôval itd.

Namesto gorenjski: krádu, ubódu, pádu, sédu, [h]ôtu, spáu, dáu, d'jáu . . . govori Metličan: kròu, vbou (v = w), pôu, šèu, htèu, spòu, dòu, déu (denem, déti); — dém, d'jati [dicere, sagen] Metličanu ne rabi.

V teh in takih primerih rabi pa Metličanu o za u: grizo, néso, páso, tépo, légo, mógo, réko⁵⁾, vmro (v = w) t. j. umrl, vzdigno ali zdigno (a ne dvigno), gôro (gorel), vido⁶⁾, sèdo (sedél), živo (= živél in živil); móló⁷⁾, vlóvo⁸⁾, govôro; šò (šel), nášo, pršo (a ne pršu = prišel) itd. Tako izgovarjajo do ma-

¹⁾ Končni u stoji tu in v vseh naslednjih primerih (namesto angleškega w, ki se je rabil v lanskim spisih), tako da treba -iu, -eu, -ou in au izgovarjati kot dvoglasnike, a ne vsakega glasnika za-se.

²⁾ Ženska pa veli: »bêla« (izr. dvožložno b̄la). Isto tako mi je govorila i pokojna mati, Rosávníčanka, za mojih detinskih let, dočim so prave Metličanke uže ondaj izgovarjale jednložno: »b'la« sem itd.

³⁾ Ogr.-slov. »vzéo« (Kuzmič: Mat. II. 14.)

⁴⁾ Gorenjski je »kup'vòu«, uprav »кър'vòu«. — Oggerski Slovenci izgovarjajo namesto »ou« s Srbo-hrvati vred »ao«: »zvao, prebívao, pokazao, tudi prišao« (= došao). Kuzm. Mat. I., 25; II., 23; III., 7; V., 17 . . .

⁵⁾ Neka stara rodbenica moja je bila za moje mlade dóbè v vsi Metliki edina, ki je izgovarjala še »rékel«, (kakor hrvatski kajkavci ónkraj Kolpe).

⁶⁾ Tako »vido« = videl tudi oggersko-slovenski. (Kuzmič: Mat. IV., 18.)

⁷⁾ Tako gledé oblike tudi ogr.-slov. (Kuzm. Mat. VIII., 2.)

⁸⁾ Tako piše tudi Kuzmič: Mat. XIV., 3.

lega tudi drugi »ukavci« belokranjski. Semičar n. pr. pravi »pou« (kakor Metličan), ne pa »govôro«, nego »govúru« (kakor »Črni Kranjec«).

Po Črnomáljskem okraju, (kamor spada tudi Poljanska dolina), slišiš večinoma čist l, sosebno kraj Kolpe¹⁾; a baš v » . . . Črnomlju (in po njegovem obližju), koder je slul še pred kakimi 50 leti povsod staroslovenski ali tako zvani poljski debeli (prečrtani) l, potihnil je ta l v zadnji dóbì do malega ter se izprevrgel v samoglasnik u (kakor Rusinom uže zdavna). Po gosp. Kupljena, beležnika Črnomáljskega, dopisu z dné 16. julija 1888 izgovarjajo uže »skoro« po vsem Črnomáljskem okraju: »delau, pisau, glodau, hodau« itd. — Ker veli g. Kupljen izrecno »skoro«, zato ne izpodbija njegovega čislane dopisa drugo poročilo iz Črnomlja, da izgovarjajo ondi samo še stari ljudje l, s katerim se ponaša tudi velečastiti župnik Radovički gosp. Schweiger, ki se je v Črnomlju rodil pred 43 leti.

Kakor naši najbližji bratje Hrvatje (kajkavci) ónkraj Kolpe, tako izgovarjajo čist l na koncu opisovalnega deležnika tudi njihovi belokranjski sosedje takraj Kolpe: v » Adlešičih in po vsi » Adlešički župniji, tako i na » Vinici in po vsi » Vinički okolici, v » Starem trgu²⁾ »pri Poljanah« in po vsi » Starotrški župniji, v katero spadajo tudi Poljanci ali Poljane (razven treh vasij, po imenu: Kralje, Vimolj in Čeplane³⁾, ki spadajo »cerkveno« pod Nemškološko župnijo). Tem trem vasém na jug stojé v » Poljanski dolini« naslednje vasi, ki spadajo vse v Starotrško župnijo, namreč: » Podgora [gorenja in dolnja]⁴⁾, » Zagozdac, » Jelenja vas, » Deskova vas, Močile, » Kovača vas⁵⁾, » Dol, » Pre-

¹⁾ Griblje in Dragôše (gl. spredaj).

²⁾ Na Kozlerjevem »zemljevidu« leta 1864 čitaš na dotičnem mestu (pod Predgradom) samo »Terg« t. j. Trg, kakor se skrajšano reš tudi govori.

³⁾ Ker se veli v mestniku: »v Čeplah«, premetilo je to menda Kozlerja i. dr., da so pisali: »Čeplje (f. pl.). Prim. Goričane, Svečane; v Goričah, v Svečah.

⁴⁾ Tudi »pri Gradu« pravijo ti vasi. Tujci jo zovejo »Poljanec«, Kočevarji pa »Pölland«.

⁵⁾ Tako piše s Kozlerjem vred dušni pastir, ki živi med narodom, a ne Kovača vas.

lesje, * Kót, Sodevce, * Dečina in * Radence.¹⁾ — Poslednjih šest jih je najbolj na jugu, torej Kolpi najbližjih.

Ker se je, kakor smo opazili, čisti *l* ohranil sosebnost kraj Kolpe, zato bi človek sodil, da možuje isti *l* tudi še med Kostelci. Če temu ni tako, blagovoli nas preučiti kakšen več rodoljub.

Da se pri »izobraženih ljudeh« ne smeš prenačljivi s sodbo, svedoči nam ta zgodbica. Tri znane mi gospode, štajerske

¹⁾ Radenice čitaš v »V. O.«

Slovence, ki so, razgovarjaje se slovenski med seboj in z menoj, izrekovali *l* na koncu glagolov z mérom čisto, vprašal sem lani, izrekuje li ljudstvo po njihovih krajih res »rekel« itd., kakor govoré oni; pa zanikali so vsi trije moje vprašanje s tem dodatkom, da pri njih izgovarja ljudstvo uprav »reka« (skrajšano za »rekaó«, ogr.-slov. »erkaó«) itd., nego njihovi tedanji učitelji, da so jih učili tako, da treba *l* v takih slučajih izgovarjati tako, kakor se piše v knjigi. — *Sapienti sat!*

Ali je umetnost sama sebi namen?

(Spisal Andrej Kalan.)

(Dalje.)

Stara načela pa, ki veljajo o vzgojevanju, morajo biti veljavna v istem oziru tudi za estetiko. Navedli bomo za to resnico dva dokaza:

1. Kdor se pregreši zoper načela krščanske etike, tak umetnik ni izpolnil zahtev estetičnih, ker ni izvršil lepega dela. To misel nekoliko pojasnimo. — Kar je npravno slabo, gotovo in vselej je tudi samo ob sebi grdo. Ako prebiramo nerodne stavke, kakofonske zloge, metrično nepravilne verze, spodletele rime, ako poslušamo napačne glasove ali pogreške zoper ritem v muziki, ako nahajamo v epopejah in dramah nedosledno risane značaje, v slikarstvu podobe, ki so v nasprotju z anatomijo: vse to so v estetiki velike napake. Kajti estetika zahteva od svojih del, da imajo veliko estetično ceno; ta pa se manjša in izgublja, kolikor mnogoštevilnejše in večje so napake, katerih smo poprej omenili. Ako pa že tako neznatne pomanjkljivosti kazijo estetična dela, koliko bolj še le je umetnemu delu v škodo, kar je v pravem in posebnem pomenu grdo, nenpravno. Slabo namreč — tako uči modroslovje — je pokvara dobrega. Vsaka stvar je torej tem slabjša, tem grja, čim manj ima poglobitnih

dobrih lastnostij. Taka lastnost v razumnem bitju, v človeku, je pred vsem ta, da se njegova dela strinjajo z npravno postavo. Prosto delo človekovo torej nikdar ne more biti lepo, ako se ne strinja z etičnimi zakoni: ako torej govorimo o »slabem« človeku, ne mislimo slaboumnega ali telesno pohabljenega, ampak na npravno sprijenega človeka. — S tem je pobito načelo moderne estetike: Nenpravno samo na sebi v umetnosti ni nedovoljeno, ampak samo to, kar je neestetično; pobito je to načelo, ker nenpravnost ne more biti nikdar in nikoli lepa, torej ne sme lepa umetnost zanjo delovati.

2. Umetnik, ki se ne méni v lepih umetnostih za etična načela, veže sam sebi roke, ker omejuje, manjša ali tudi popolno uničuje uspeh, sad in namen, kateri naj ima vsako umetniško delo. To razvidimo logično že iz prvega dokaza. Ker se namreč z nenpravnostjo v umetniških delih manjša estetična cena umotvorova, zato daje tudi manj sadú, manj estetičnega užitka. Jasno nam to kaže Aristotel v svoji etiki: »Mera vseh rečij, mera, po kateri se merijo, cenijo vse reči, je krepost in pa krepostni človek, v kolikor je namreč kreposten. Pravi